

Камінська Ілона Василівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
докторантка відділу теорії держави і права,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, Україна, м. Київ
e-mail: ilonaelka2013@gmail.com
ORCID 0000-0001-9458-9730

doi: 10.21564/2414–990X.154.238535
УДК 340.115.7

ДОКТРИНА МЕТОДІВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА, СФОРМОВАНА У ПРАКТИЦІ СУДУ ЄС

Проаналізовано доктринальні підходи до визначення методів і принципів тлумачення норм права, які застосовує Суд ЄС. Виокремлено традиційні та особливі методи тлумачення, властиві інтеграційному правосуддю. Описано динаміку змін у підходах до тлумачення норм права у рішеннях Суду ЄС після підписання Лісабонської угоди. Вивчено наукові підходи до теоретико-правового визначення поняття «тлумачення норм права», які містяться у вітчизняних джерелах. Опрацьовано іноземні джерела, присвячені методам тлумачення норм права Судом ЄС.

Ключові слова: методи тлумачення; Суд ЄС; теологічний метод тлумачення; норма права ЄС; предмет тлумачення.

*Каминская И. В., кандидат юридических наук, доцент, докторант отдела теории государства и права, Институт государства и права имени В. М. Корецкого, Украина, г. Киев.
e-mail: ilonaelka2013@gmail.com ; ORCID 0000-0001-9458-9730*

Доктрина методов толкования норм права, сформированная в практике Суда ЕС

Анализируются доктринальные подходы по вопросам определения методов и принципов толкования норм права, которые применяются Судом ЕС. Выделяются традиционные и особые методы толкования, присущие интеграционному правосудию. Описывается динамика изменений в подходах к толкованию норм права в решениях Суда ЕС после подписания Лиссабонского соглашения. Анализируются научные подходы к определению понятия толкования норм права, содержащиеся в отечественных источниках. Изучены иностранные источники, посвященные методам толкования норм права Судом ЕС.

Ключевые слова: методы толкования; Суд ЕС; теологический метод толкования; норма права ЕС; предмет толкования.

Вступ. Розвиток інтеграційних процесів у Європі, до яких Україна долучилась, підписавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої сторони (далі – Угода про асоціацію), розширює

межі досліджень науки теорії держави і права у бік вивчення інтеграційного правопорядку поряд з національним. Вивчення права ЄС, засад організації і функціонування інституцій ЄС не повинно обмежуватися лише однією галуззю юридичної науки – міжнародним правом, адже після вступу України до ЄС його «acquis» та інституції стануть невід’ємною частиною національного правопорядку.

Більше того, судову функцію з вирішення спорів на підставі права ЄС виконуватимуть національні суди, які, застосовуючи чи інтерпретуючи національне законодавство відповідно до права ЄС, повинні будуть осмислювати інтеграційне право в контексті не лише національних інтересів, а й спільного для всіх держав-членів правопорядку. Тому правильне застосування норм права ЄС буде залежати від інтелектуального потенціалу суддів і адвокатів та правового осмислення ними норм права ЄС, що вимагатиме від них поглиблених знань у сфері права ЄС, розуміння його змісту, правил тлумачення і застосування. Джерелом правового осмислення зазначених процесів можуть стати європейська правова доктрина, практика Суду ЄС та вітчизняні теоретико-правові дослідження, присвячені засадам функціонування Суду ЄС, зокрема питанням тлумачення норм права.

Теоретико-правова категорія тлумачення норм права не нова для науки теорії держави і права або галузевих наук, проте у контексті методів та принципів тлумачення, які у своїх рішеннях застосовує Суд ЄС, є малодослідженою. Актуальність теми пояснюється також позицією судді Конституційного Суду України В. Лемака, який вказує на актуальний запит на дослідження практики застосування методів тлумачення та аналізу окремих компонентів тлумачення, зокрема: мети, суб’єкта та об’єкта, обсягу, результатів [1, с. 133–143]. І такі дослідження цікаві в контексті вивчення практики іноземних (Верховного Суду США), міжнародних (ЄСПЛ) та інтеграційних (Суду ЄС) судових інституцій, які забезпечують єдність демократичних цінностей та утвердження верховенства права у своїх правопорядках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методів тлумачення норм права, які застосовує Суд ЄС, неодноразово було об’єктом вивчення як серед іноземних, так і вітчизняних науковців. Так, до аналізу методів тлумачення у своїх публікаціях звертались Е. Арнул (E. Arnul), Г. Бебр (H. Bebr), А. Бредімас (A. Bredimas), Д. Вельброк (D. Wellbrock), К. Хамсон (C. Hamson), Т. Комарова (T. Komarova), Х. Кутчер (H. Kutscher), К. Ленартс (K. Lenaerts), М. Микієвич (M. Mykyeyevych), Н. Расмусен (N. Rasmussen), О. Трагнюк (O. Trahniuk), Т. Хартлі (T. Hartley), І. Яворська (I. Yavorska) та інші. Проте в науці теорії держави і права методи тлумачення, застосовні Судом ЄС, не прийнято аналізувати, адже Україна не є державою-членом ЄС і юрисдикція Суду ЄС не поширюється на національний правопорядок. Проте, маючи курс на євроінтеграцію, дослідження теоретичних основ правопорядку ЄС є важливим завданням для теорії держави і права, адже це інтеграція передбачатиме в першу чергу інтеграцію національного і наднаціонального правопорядків, а вже потім економік.

Мета і завдання. Проаналізувати доктринальні підходи з питань визначення методів і принципів тлумачення норм права, які застосовує Суд ЄС. Виділити традиційні та особливі методи тлумачення, властиві інтеграційному правосуддю. Простежити динаміку змін у підходах до тлумачення норм права у рішеннях Суду ЄС після підписання Лісабонської угоди.

Виклад основного матеріалу. У теорії держави і права інститут тлумачення норм права прийнято обґрунтовувати починаючи з визначення поняття, мети, об'єкта, суб'єктів, видів тлумачення, методів, способів тощо. Поняття «тлумачення норм права» походить від загального поняття «тлумачити», визначення якого наведене у герменевтиці та передбачає тлумачення глибинного змісту текстів, їхніх перекладів шляхом досліджень структури й семіотичної природи мови, вивчення історичних, релігійних та інших відомостей, пов'язаних із конкретним типом [2, с. 116]. У герменевтиці поняття «тлумачення» пов'язують з процесом усвідомлення (інтелектуальний процес суб'єкта із з'ясування змісту для себе) та роз'яснення (інтерпретація змісту для інших осіб), тобто тлумачення, виражене вербально або документально (письмово) доступно для інших осіб [3, с. 3]. На наш погляд, ці процеси взаємопов'язані, адже без усвідомлення тексту неможливо забезпечити його інтерпретацію, зрозумілу для іншої особи. Тобто цей процес вимагає від суб'єкта тлумачення наявності відповідного інтелектуального рівня розвитку, який дозволить у межах власної свідомості з'ясувати зміст тексту та роз'яснити його іншим доступною мовою. Такий підхід до розуміння процесу тлумачення виводить його з ряду методичних дій, які може виконати кожен, хто володіє методикою тлумачення та звертає увагу на властивості суб'єкта тлумачення, а саме інтелектуальний потенціал та навички застосування технік тлумачення.

Юридичну герменевтику розглядають як методологію здійснення правосуддя, а тлумачення норм права судом визначають як герменевтико-правову діяльність, спрямовану на з'ясування змісту права та обґрунтування рішення у справі [4, 5].

У теорії держави і права процес тлумачення та інтерпретації норм права виділяють як самостійний вид діяльності, спрямований на реалізацію норм права. Сучасні підручники містять різні визначення поняття «тлумачення норм права», зміст яких подібний. Наприклад, у підручнику за редакцією В. М. Цвіка поняття «тлумачення права» визначають як діяльність, спрямовану на з'ясування, осмислення дійсного змісту норм права з метою сприяння їх практичній реалізації, а також результат такої діяльності, що переважно втілюється в інтерпретаційно-правовому акті [5, с. 419]. П. М. Рабінович визначає це поняття як діяльність щодо з'ясування або роз'яснення змісту юридичної норми з метою правильного її застосування та реалізації [6, с. 196]. У свою чергу М. І. Козюбра під поняттям «юридичне тлумачення» розуміє особливий розумовий (інтелектуальний) процес і вид юридичної діяльності, спрямований на з'ясування і роз'яснення змісту норм права та положень інших правових документів з метою правильної їх реалізації [7, с. 249]. Глибинною є думка О. В. Зайчука,

Н. М. Оніщенко про те, що тлумачення норм права – це процес, у якому встановлюється зміст норми, її основна мета і соціальна спрямованість, наслідки дії правового акта, виявляються суспільно-історичні обставини його прийняття, умови застосування [8, с. 468]. Подібний виклад визначення цього поняття можна віднайти у підручниках Л. А. Луця, О. Ф. Сканун, О. Г. Федоренко та інших, що вказує на сталість цього визначення для науки теорії держави і права.

Беручи за основу зазначені визначення та розглядаючи їх у світлі інтеграційного правопорядку, пропонуємо поняття тлумачення норм права Судом ЄС визначати як інтелектуальний процес усвідомлення та інтерпретації норм права ЄС, спрямований на розкриття його змісту в контексті інтеграційного правопорядку, спільних загальнолюдських і демократичних цінностей, в результаті якого забезпечується однакове розуміння та рівномірне його застосування державами-членами без шкоди для їхньої національно-правової ідентичності, але з урахуванням їхніх конституційних традицій і прецедентної практики Суду ЄС. Однакове розуміння та рівномірне застосування норм права ЄС є основними завданнями Суду ЄС, оскільки це гарантує дотримання принципу правової визначеності для громадян ЄС незалежно від того, на території якої держави – члена ЄС вони перебувають. Цей процес надскладний, адже суб'єкти тлумачення – судді Суду ЄС, будучи представниками країн континентального або загального права, повинні досягти консенсусу у визначенні змісту норм інтеграційного права, який задовольнить суспільний запит на спільне правове регулювання незалежно від національних правових традицій. Це вимагає від них як застосування традиційних методів тлумачення, характерних для обох правових систем, так і пошуку особливих засобів та принципів тлумачення, які зроблять право ЄС визначальним і зрозумілим для всіх. Водночас слідування прецедентній практиці забезпечує послідовний розвиток права ЄС.

Суб'єктами, які здійснюють офіційне тлумачення норм права в Україні, є Верховний Суд, Конституційний Суд України, органи, які встановлюють норми, уповноважені органи державної влади, яким делеговано таку функцію (наприклад, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна податкова служба України чи Національне агентство з питань державної служби).

Що стосується правопорядку ЄС, то відповідно до ст. 19 Договору про ЄС тлумачення законодавства Союзу або чинності актів, прийнятих установами, здійснює лише одна інституція – Суд ЄС. Основними «запитувачами» офіційного тлумачення норм права ЄС є національні суди, які під час розгляду справи в порядку ст. 267 Договору про функціонування ЄС мають право звернутися до Суду ЄС із відповідним запитом про ухвалення попереднього рішення щодо тлумачення, яке потім беруть за основу розгляду відповідного спору. Тлумачення норм права здійснює Суд ЄС без оцінки конкретних обставин справи, водночас офіційне тлумачення змісту норми надається з метою забезпечення розгляду справи національним судом на підставі цієї норми. Національні суди держав-членів здійснюють офіційне тлумачення національного законодавства,

у тому числі застосовуючи до національного законодавства за аналогією право ЄС або метод широкого тлумачення.

Неофіційне тлумачення норм права ЄС міститься у висновках генеральних адвокатів і наукових публікаціях відомих європейських правників, що стають джерелом для суддів Суду ЄС під час розгляду ними запитів про тлумачення від національних судів.

З Договору про ЄС вбачається, що конституційні суди держав-членів не здійснюють офіційного тлумачення положень законодавства ЄС, проте така заборона ніде не встановлена, а тому не виключено, що нормативний акт, прийнятий установами ЄС, може бути підставою конституційного провадження в національному судовому органі конституційної юрисдикції і його чинність буде поставлена під сумнів з огляду на невідповідність такого регулювання національній конституції або через порушення національного суверенітету. Такі перестороги досить часто висловлювали судді Суду ЄС на перших етапах його функціонування, коли цю інституцію звинувачували у виході за межі наданих їй державами-членами повноважень після прийняття рішень, в яких встановили принцип верховенства і прямої дії права ЄС та зазначали про необхідність тісної взаємодії з національними судовими інституціями [9, с. 19]. Але, як не дивно, такий факт стався і в сучасний період функціонування Суду ЄС, коли ця інституція значною мірою укорінила власний авторитет, проте це не завадило Конституційному Суду Німеччини визнати, що частина прийнятої Європейським центральним банком програми суперечить їх Конституції [10]. Таким само прикорм прикладом є визнання Конституційним трибуналом Польщі неконституційним одного із положень Договору про ЄС, на підставі якого Суд ЄС обмежує діяльність польських судів [11]. Такі дії конституційних судів держав-членів можуть мати негативний наслідок для їх членства в ЄС, зокрема для Польщі, та загалом ставлять під загрозу єдність як ознаку інтеграційного правопорядку.

Об'єктом тлумачення Суду ЄС є договори, законодавство ЄС, акти установ, органів, служб, агенцій ЄС, а якщо конкретніше, то право ЄС, закріплене в *acquis* ЄС. Предметом тлумачення є акт в цілому або його конкретна норма, її частина, абзац, поняття, загальні принципи, спільні для всіх держав-членів, тощо. Проте, як би ми не деталізували предмет тлумачення, це не спростовує те, що Суд ЄС має повну і виключну юрисдикцію щодо тлумачення положень договорів і вторинного законодавства незалежно від того, яка саме його складова потребує тлумачення.

Головна мета тлумачення Судом ЄС – забезпечити дотримання законодавства при тлумаченні договорів і сприяти національним судам у розгляді справ на підставі права ЄС. Це впливає з положень ст. 19 Договору про ЄС та ст. 267 Договору про функціонування ЄС. У своїх рішеннях Суд ЄС дещо конкретизує цю мету, вказуючи на необхідність однакового тлумачення і єдиного застосування нормативного акта, тобто вбачаючи основну мету в забезпеченні принципу юридичної визначеності через сталу судову практику тлумачення норм права [12].

Щодо завдань, які вирішує Суд ЄС шляхом тлумачення норм права ЄС, К. Ленартс (президент Суду ЄС) зазначив, що тлумачення норм права становить основу обов'язку Суду ЄС підтримувати верховенство права та забезпечувати основні цілі правового порядку. Він також виокремлює ряд проблемних питань, які доводиться вирішувати Суду ЄС, здійснюючи тлумачення норм права, зокрема: 1) проведення горизонтальної лінії між інституціями ЄС і вертикальної лінії між інституціями ЄС та урядами держав-членів; 2) здійснення судового контролю, що створює небезпеку втягнення суддів у політичний процес; 3) окреслення зв'язку між конституційним тлумаченням і застосуванням іноземних і міжнародних джерел права [13]. Тобто тлумачення норм права ЄС здійснює Суд ЄС не лише з метою розкриття змісту норми, а й з метою вираження її змісту у контексті правопорядку ЄС. Крім того, важливим завданням Суду ЄС є заповнення прогалів у законодавстві, наявність яких порушує систему права ЄС.

У питаннях тлумачення норм права чільне місце відводиться аналізу методів тлумачення, які застосовують суб'єкти тлумачення. Перш ніж перейти до систематизації та характеристики методів тлумачення, слід зазначити, що в підручниках з теорії держави і права використано різні терміни на позначення методів, зокрема: прийоми, методи, техніки, способи, принципи тощо. Дехто навіть дає кожному терміну окреме визначення. Проте, на наш погляд, вони є синонімами на позначення алгоритму розкриття істинного змісту норми права. Методи тлумачення норм права ЄС – це система юридичних прийомів аналізу норми права, які Суд ЄС послідовно використовує з метою відтворення істинного змісту норми або наповнення її змістом у контексті правопорядку ЄС. Вибір методів тлумачення залежить від чіткості викладу норми, адже чим юридично чіткіше викладено текст норми, тим меншу кількість методів слід застосовувати для її тлумачення.

Так, у теорії держави і права прийнято виокремлювати такі методи тлумачення: філологічний, системний, історичний, функціональний, історико-політичний, теологічний, логічний. Визначення поняття цих методів має сталий підхід. Що стосується методів тлумачення, які застосовує Суд ЄС, то у теорії держави і права цьому питанню не приділено окремої уваги. Дослідити це питання можливо в європейській правовій доктрині, у вітчизняних дослідженнях, присвячених Суду ЄС, а також у судовій практиці Суду ЄС.

В європейських наукових джерелах, опублікованих від початку роботи Суду ЄС до недавніх часів, аналіз доктрини методів тлумачення інтеграційного права ґрунтувався на працях Г. Бебра, Х. Кутчера, Г. Гамсона, Д. Меерша, Н. Расмусена, Г. Шермерса, Д. Вельброка, Е. Арнула, П. Ласока, К. Ленартса, Н. Фенелі, А. Тот, А. Бредімас, Р. Шевальє та інших. У своїх публікаціях усі вони аналізували відомі рішення Суду ЄС на предмет застосованих у них методів тлумачення та в результаті виокремлювали такі основні методи: буквальный, систематичний та теологічний. Наукові публікації більшості з цих науковців були з часом перевидані, проте питання методів тлумачення залишалось сталим протягом багатьох років.

До прикладу, Г. Шермерс та Д. Вельброк у своїй відомій монографічній роботі, присвяченій огляду основних засад юридичного захисту в Суді ЄС, пропонують таку класифікацію методів тлумачення Суду ЄС:

1. Буквальний метод (застосовується, коли текст є чітким і однозначним та не може бути розтлумачений по-іншому) включає такі прийоми:

– а *contrario reasoning* (метод протилежної аргументації) – Суд не часто застосовує цей прийом і більше схильний до буквального тлумачення, проте може його використовувати у разі, коли жодне інше тлумачення не видається доцільним та сумісним із контекстом та метою норми;

– вибір мови спільноти – якщо текст, викладений на різних мовах, має відмінний зміст, Суд обирає один з офіційних текстів, щоб досягти найбільш точного тлумачення норми;

– порівняльно-правовий прийом – Суд автономно тлумачить поняття, застосовані у текстах законодавства ЄС, якщо немає відсилки до національного законодавства. Автори зазначають, що Суд не вдається до порівняльного аналізу з національним законодавством, оскільки воно має відмінні від законодавства ЄС цілі;

– застосування множини чи однини – застосування множини позначає узагальнений вираз, а тому може застосовуватись у значенні однини;

– широке тлумачення принципів та суворе тлумачення винятків.

2. Систематичний метод включає такі прийоми:

– аналіз історичного підґрунтя – дослідження підготовчих документів, які сприяли прийняттю норми;

– аналіз місця статті у системі нормативного акта – положення слід тлумачити відповідно до інших пунктів, розділів та системи нормативного акта в цілому;

– тлумачення в контексті норм міжнародного права;

– тлумачення на підставі попередніх міркувань, викладених у преамбулі;

– врахування інтерпретації акта, наданого його автором, майже ніколи не застосовується Судом ЄС;

– тлумачення за аналогією;

– *the lex specialis principles* – якщо є два положення – загальне і спеціальне, то воно тлумачиться за положенням, яке більш конкретно розкриває зміст норми;

– тлумачення вторинного законодавства максимально наближене до Договорів.

3. Теологічне тлумачення – тлумачення в контексті цілей та мети правового регулювання [14].

Варто зазначити, що така систематизація важка для сприйняття, оскільки автори свідомо обмежилися трьома методами тлумачення, а всі інші прийоми намагались викласти як їх різновид. Проте очевидно, що там, де буквальне тлумачення не видається можливим, суд переходить до теологічного, лінгвістичного чи порівняльно-правового методу, які є самостійними підходами до

тлумачення, адже їх послідовне застосування сприяє досягненню результату. Це також підтверджується тим, що в інших європейських джерелах такі самі прийоми тлумачення, застосовані Судом ЄС, віднесені до теологічного методу [15].

Крім того, в європейських наукових джерелах є публікації, присвячені порівняльному аналізу методів тлумачення Суду ЄС та Верховного Суду США. Порівнюючи методи тлумачення цих двох інституцій, К. Ленартс робить висновок, що Суд ЄС, як і Верховний Суд США, застосовує теологічний метод тлумачення договорів, указуючи на їх функціональну еквівалентність з Конституцією США. При цьому зазначає, що Суд ЄС застосовує різні підходи до конституційного тлумачення та тлумачення федеративного законодавства і не використовує компаративний метод тлумачення. Разом з тим Суд ЄС застосовує однакові методи тлумачення до первинного і вторинного законодавства і тлумачить акти інституцій з огляду на їх відповідності міжнародному праву, яке створює зобов'язання для ЄС, та у світлі конституційних традицій держав-членів [16].

Якщо проаналізувати одразу декілька європейських публікацій, оприлюднених у різні часи до підписання Лісабонської угоди, то побачимо, що основну увагу приділено теологічному методу тлумачення, і дуже мало джерел, які містять обґрунтування системи методів. Це пояснюється тим, що положення договорів мали загальний характер, а вторинне законодавство, будучи спрямованим на реалізацію цих положень, перебувало на етапі розвитку, і Суд ЄС був змушений надавати перевагу теологічному методу, створюючи та розвиваючи норми права, які в результаті стали основою змін та доповнень вторинного законодавства. Схильність європейських науковців до підкреслення важливості теологічного методу тлумачення також витікала з їх поглядів на конституційну природу договорів і правові міркування про необхідність прийняття Конституції ЄС. Окремо слід зазначити, що юрисдикція Суду ЄС до підписання Лісабонської угоди була обмеженою, і не всі положення вторинного законодавства підлягали тлумаченню (зокрема, щодо віз, притулку, імміграції та інших політик, пов'язаних із переміщення осіб), а тому після набрання чинності цією угодою спектр методів тлумачення значно розширився.

Ситуація змінилась, тому що Суд ЄС отримав необмежену юрисдикцію на тлумачення вторинного законодавства не лише у контексті договорів, а й щодо основних прав, свобод і принципів, встановлених у Хартії основоположних прав Європейського Союзу та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Підписання Лісабонської угоди на невизначений час зняло питання про конституційність договорів, хоча їх форма і зміст стали ще більш подібними до конституційних актів, при цьому не втративши чіткого функціонального викладу положень. Починаючи з цього часу практика Суду ЄС вирізняється різноманітністю методів тлумачення, а європейська доктрина – публікаціями, які по-новому обґрунтували систему методів і більше уваги приділили їх детальному аналізу, що робить кожний із цих методів автономним, а їх у сукупності – однаково замінними. Проте не варто думати, що підходи та принципи засто-

совування методів тлумачення були змінені у сучасній практиці Суду ЄС. Ця інституція продовжує діяти у своїй традиційній манері послідовності, керуючись усталеною судовою практикою, з посиланням на обґрунтування методів, застосованих у раніше прийнятих рішеннях. Просто утвердження правопорядку ЄС та повнота інтеграційного законодавства поставили нові виклики перед Судом ЄС у питаннях тлумачення норм права, що дало поштовх для застосування нових підходів до тлумачення.

Серед сучасних європейських праць, у яких доктрина методів тлумачення набула розвитку, слід виокремити спільну монографію К. Ленарта та Х. Гутьєрес-Фонса, присвячену детальному обґрунтуванню методів тлумачення Суду ЄС, в якій автори по-новому підійшли до систематизації методів тлумачення, запропонувавши особливу структуру, яка складається з груп і підгруп [17]. У монографії, зокрема, виокремлено такі групи методів: класичні, компаративні, підходи до тлумачення Хартії основних прав. До групи класичних методів віднесено буквальний, контекстуальний (систематичний), теологічний. Компаративний метод – тлумачення права ЄС відповідно до міжнародного права; тлумачення законодавства ЄС у світлі традицій конституцій держав-членів; синтез теологічного і порівняльного методів. Методи тлумачення Хартії основних прав – тлумачення в контексті обмеження здійснення прав і свобод; порівняння Хартії основних прав та ЄКПЛ; автономний розвиток Хартії основних прав; Хартія основних прав та конституційні традиції, горизонтальне застосування Хартії основних прав. Такий системний підхід безумовно є ґрунтовним вкладом у доктрину методології тлумачення Суду ЄС, який значно розширює знання про інструментарій, застосований Судом ЄС при тлумаченні права. Він кардинально відрізняється від попередніх підходів, де виокремлювались лише три основні методи тлумачення: буквальний, систематичний та теологічний, серед яких центральне місце відводилось теологічному.

Зазначене монографічне дослідження є чи не однією з перших європейських праць, присвячених лише доктрині тлумачення права ЄС Судом ЄС. Детальний аналіз практики Суду ЄС, систематизація методів та їх групування безумовно заслуговують на увагу та вивчення. Разом з тим у європейській доктрині багато праць присвячені не просто вивченню власне методів, а результатам їх застосування Судом ЄС.

Наприклад, Ф. Сирпіс у своїй публікації, аналізуючи вплив прийняття вторинного законодавства (нормативні акти, директиви тощо) на судову практику Суду, тлумачить первинне право (як договори, так і загальні принципи права ЄС), де робить висновки про те, що методичний плюралізм тлумачення Судом ЄС дає йому можливість надати перевагу будь-якому аргументу, якщо вторинне законодавство не містить чітких орієнтирів – цілей його прийняття. Тому процес впливу вторинного законодавства на судову практику тлумачення первинного законодавства переходить в площину невизначеності, що може поставити під сумнів юридичну та політичну легітимність інтеграційного проєкту [18]. У цьому контексті важливо розуміти, що які б методи тлумачення не

застосовував Суд ЄС, він повинен керуватися принципом правової визначеності, інституційного балансу та принципом взаємної щирої співпраці, що визначені у ст. 13 Договору про ЄС. Ці принципи певним чином стримують юрисдикцію Суду ЄС від тлумачення норм права таким чином, щоб тлумачення виходило за межі його компетенції як інституції.

Якщо проаналізувати рішення Суду ЄС, прийняті починаючи з 2010 р., можна побачити, що Суд ЄС дійсно застосовує різні підходи до тлумачення норм права. Не вдаючись до їх систематизації, а, навпаки, схилиючись до автономності кожного з них, ми виокремили такі методи: 1) порівняльно-лінгвістичний метод – застосовується у ситуаціях диспропорції різних мовних текстів нормативних актів та передбачає, що основою для тлумачення норми мають бути тексти на всіх офіційних мовах [19]; 2) метод жорсткого тлумачення – застосовується до перехідних та виняткових положень законодавства [20]; 3) тлумачення норм через призму загальних прав [21]; 4) застосування за аналогією [22]; 5) комплексний метод тлумачення, який передбачає одночасність застосування декількох методів, зокрема: буквального, системного, історичного та телеологічного тлумачення [23]; 6) автономне тлумачення термінів – якщо в тексті законодавства ЄС не визначено поняття, яке в ньому застосовується, і немає посилання на національне законодавство, то суд наводить власне визначення поняття [24]; 7) теологічний метод – тлумачення через врахування загальної мети та цілей нормативного акта; 8) ієрархічний метод тлумачення – вторинні акти законодавства ЄС повинні тлумачитися, наскільки це можливо, відповідно до основного акта; 9) історичний метод – через простеження еволюції нормативного регулювання; 10) раціональний метод – через оцінку загальних економічних показників та обставин, які сприяли прийняттю нормативного акта; 11) метод обмежувального тлумачення; 12) метод широкого тлумачення та інші.

Також у контексті огляду питань судового тлумачення важливим аспектом є межі надання Судом ЄС тлумачення, які він визначив у своїх рішеннях. Так, Суд ЄС не здійснює тлумачення права ЄС у разі, якщо: 1) тлумачення законодавства Співтовариства не має жодного відношення до реальних фактів національного судочинства; 2) проблема гіпотетична; або 3) Суду не надано достатньо юридичних чи фактичних матеріалів, щоб надати корисну відповідь національному суду.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що доктрина методів тлумачення норм права Судом ЄС почала формуватись з перших рішень Суду ЄС і досі є актуально. На початкових етапах роботи Суду ЄС європейські науковці обґрунтовували три основні методи тлумачення, застосовувані Судом ЄС, а саме: буквальний, систематичний, теологічний. Недосконалість правового регулювання в ЄС, узагальненість викладення тексту договорів про ЄС були підставою для напрацювання широкої тлумачної практики норм права, в результаті чого було усунуено наявні прогалини, розширено правове регулювання в окремих питаннях та забезпечено розвиток інтеграційних процесів,

які на той час могли б бути заблоковані у зв'язку з відсутністю єдиного розуміння норм права ЄС. Тлумачення права Судом ЄС – інтелектуальний процес усвідомлення та інтерпретації норм права ЄС, спрямований на розкриття його змісту в контексті інтеграційного правопорядку, спільних загальнолюдських і демократичних цінностей, в результаті якого забезпечується однакове розуміння та рівномірне його застосування державами-членами без шкоди їх національно-правовій ідентичності, але з урахуванням їх конституційних традицій та прецедентної практики Суду ЄС.

Основне завдання Суду ЄС – забезпечення законності у тлумаченні і застосуванні догорів, що досягається через ухвалення судом попередніх рішень на запити національних судів. Таке тлумачення здійснюється не на підставі оцінки конкретних обставин справи, воно здійснюється таким чином, щоб національний суд мав ефективний інструмент вирішення спору.

Після підписання Лісабонської угоди в європейській доктрині з'явилися нові дослідження методів тлумачення норм права, в яких обґрунтовано широке коло методів та систематизовано їх на класичні, компаративні і тлумачення в контексті прав людини.

Погоджуючись з такою класифікацією, ми все-таки вважаємо, що кожний метод є автономним і може бути застосований як сам по собі, так і у взаємозв'язку з іншими методами. Більше уваги слід приділяти дослідженню механізму обрання застосування того чи іншого методу, адже методологічний плюралізм не може бути інструментом у разі політизованості прийнятих судом рішень.

Ураховуючи, що Україна в майбутньому може стати державою-членом ЄС, що, як наслідок, поєднає національний та інтеграційний правопорядки, питання Суду ЄС, у тому числі і методів тлумачення, на нашу думку, мають досліджуватись у теорії держави і права, а не лише у міжнародному праві.

Список літератури

1. Лемак В. В., Бандида А. Ю. Тлумачення права: проблеми визначення поняття, складу, практичної потреби. *Публічне право*. 2019. № 4. С. 133–143.
2. Герменевтика. *Енциклопедичний словник класичних мов* / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін. ; за ред. Л. Л. Звонської. 2-ге вид. випр. і допов. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 552 с.
3. Квіт С. М. Основи герменевтики : навч. посіб. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 192 с.
4. Бернюков А. М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2008. 18 с.
5. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
6. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посіб. Львів : Медицина і право, 2021. 256 с.
7. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
8. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

9. Lecourt R. Le rôle de la Cour de Justice dans le développement des Communautés. *European Yearbook*. 1976. Vol. 24. P. 19.
10. Рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини від 5 травня 2020 р. 2 BvR 859/15. URL: http://www.bverfg.de/e/rs20200505_2bvr085915en.html (дата звернення: 15.06.2021).
11. Рішення Конституційного Трибуналу Республіки Польща від 14.07.2021 р. P. 7/20. URL: <https://trybunal.gov.pl/posterowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/11589-obowiazek-panstwaczlonkowskiego-ue-polegajacy-na-wykonywaniu-srodkow-tymczasowych-odnoszacych-sie-dokszaltu-ustroju-i-funkcjonowania-konstytucyjnych-organow-wladzy-sadowniczej-tego-panstwa> (дата звернення: 25.06.2021).
12. Case C-569/08: Internetportal und Marketing GmbH v Richard Schlicht, C-569/08, EU:C:2010:311.
13. Lenaerts K. Interpretation and the Court of Justice: A Basis for Comparative Reflection. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/216908204.pdf>.
14. Schermers H., Waelbroeck D. Judicial protection in the European Union. URL: <https://books.google.kg/books?id=tZOwH8MvZbAC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.
15. Nial Fennelly. Legal interpretation at the European Court of justice. *Fordham International Law Journal*. 1996. Vol. 20. Issue 3. Pp. 656–679.
16. Lenaerts K. Interpretation and the Court of Justice: A Basis for Comparative Reflection. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/216908204.pdf>.
17. Lenaerts K., Gutierrez-Fons J. A. Les méthodes d'interprétation de la Cour de justice de l'Union européenne : monographies. Larcier, 2020. 214 p.
18. Syrpis P. A. J. The relationship between primary and secondary law in the EU. *Common Market Law Review*. 2015. Vol. 52. Issue 2. Pp. 461–487.
19. Case T-61/13: Research and Production Company “Melt Water” UAB contre Office de l'harmonisation dans le marché intérieur (marques, dessins et modèles) (OHMI), T 61/13, ECLI:EU:T:2014:265 (p. 28).
20. Case F-29/05: Jean-Franzois Vivier v European Commission, F-29/05, ECLI:EU:F:2010:114 (p. 67–70).
21. Case C-394/12: Shamso Abdullahi v Bundesasylamt, C-394/12, ECLI:EU: C:2013:813 (p. 51, 62).
22. Case F-81/09: Luigi Marcuccio v European Commission, F-81/09, ECLI:EU:F:2011:13 (p. 55).
23. Case T-124/14: Republic of Finland v European Commission, T-124/14, ECLI:EU:T:2015:955 (p. 24).
24. Case T-62/10 P: Brigitte Zangerl-Posselt v European Commission, T-62/10 P, ECLI:EU:T:2011:463 (p. 41, 43).

References

1. Lemak, V.V., Bandyda, A.Yu. (2019). Tlumachennia prava: problemy vyznachennia poniattia, skladu, praktychnoi potreby. *Publichne pravo*, 4, 133–143 [in Ukrainian].
2. Zvonska, L.L., Korolova, N.V., Lazer-Pankiv, O.V. et al. (2017). Hermenevtyka. *Entsyklopedychnyi slovnyk klasychnykh mov*. Kyiv: VPTs “Kyivskiy universytet” [in Ukrainian].
3. Kvit, S.M. (2003). *Osnovy hermenevtyky*. Kyiv: Vyd. dim “KM Akademiia” [in Ukrainian].
4. Berniukov, A.M. (2008). Yurydychna hermenevtyka yak metodolohiia zdiisnennia pravosud-dia (filosofsko-teoretychnyi analiz). *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
5. Tsvik, M.V., Petryshyn, O.V., Avramenko, L.V. et al. (2009). Zahalna teoriia derzhavy i prava. M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
6. Rabinovych, P.M. (2021). *Osnovy teorii ta filosofii prava*. Lviv: Vydavnytstvo LOBF “Medyt-syna i pravo” [in Ukrainian].
7. Koziubra, M.I. (Ed.). (2015). *Zahalna teoriia prava*. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
8. Zaichuk, O.V., Onishchenko, N.M. (Eds.). (2006). *Teoriia derzhavy i prava*. Akademichnyi kurs. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
9. Lecourt, R. (1976). Le rôle de la Cour de Justice dans le développement des Communautés. *European Yearbook*, vol. 24, 19.

10. Rishennia Federalnoho Konstytutsiinoho Sudu Nimechchyny vid 5 travnia 2020 r. 2 BvR 859/15. URL: http://www.bverfg.de/e/rs20200505_2bvr085915en.html.

11. Rishennia Konstytutsiinoho Trybunalu Respubliki Polshcha vid 14 lypnia 2021 r. P. 7/20. URL: <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/11589-obowiazek-panstwaczlonkowskiego-ue-polegajacy-na-wykonywaniu-srodkow-tymczasowych-odnoszacych-sie-dokszaltu-ustroju-i-funkcjonowania-konstytucyjnych-organow-wladzy-sadowniczej-tego-panstwa>.

12. Case C-569/08: Internetportal und Marketing GmbH v Richard Schlicht, C-569/08, EU:C:2010:311.

13. Lenarts, K. Interpretation and the Court of Justice: A Basis for Comparative Reflection. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/216908204.pdf>.

14. Schermers, H., Waelbroeck, D. Judicial protection in the European Union. URL: <https://books.google.kg/books?id=tZOWH8MvZbAC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.

15. Nial Fennelly. (1996). Legal interpretation at the European Court of justice. *Fordham International Law Journal*, vol. 20, issue 3, 656–679.

16. Lenarts, K. Interpretation and the Court of Justice: A Basis for Comparative Reflection. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/216908204.pdf>.

17. Lenaerts, K., Gutierrez-Fons, J.A. (2020). Les méthodes d'interprétation de la Cour de justice de l'Union européenne. *Larcier*.

18. Syrpis, P.A.J. (2015). The relationship between primary and secondary law in the EU. *Common Market Law Review*, vol. 52, issue 2, 461–487.

19. Case T-61/13: Research and Production Company “Melt Water” UAB contre Office de l'harmonisation dans le marché intérieur (marques, dessins et modèles) (OHMI), T 61/13, ECLI:EU:T:2014:265 (p. 28).

20. Case F-29/05: Jean-Francois Vivier v European Commission, F-29/05, ECLI:EU:F:2010:114 (p. 67–70).

21. Case C-394/12: Shamso Abdullahi v Bundesasylamt, C-394/12, ECLI:EU: C:2013:813 (p. 51, 62).

22. Case F-81/09: Luigi Marcuccio v European Commission, F-81/09, ECLI:EU:F:2011:13 (p. 55).

23. Case T-124/14: Republic of Finland v European Commission, T-124/14, ECLI:EU:T:2015:955 (p. 24).

24. Case T-62/10 P: Brigitte Zangerl-Posselt v European Commission, T-62/10 P, ECLI:EU:T:2011:463 (p. 41, 43).

Kaminska I. V., PhD in Law, Associate Professor, Doctoral student of the department theory of state and law, Institute of State and Law named after V. M. Koretsky NAS of Ukraine, Ukraine, Kyiv. e-mail: ilonaelka2013@gmail.com ; ORCID 0000-0001-9458-9730

Doctrine of methods of interpretation of legal norms formed in the case law of the Court of Justice

The doctrinal approaches to the definition of methods and principles of interpretation of legal norms applied by the Court of Justice of the EU are analyzed. The traditional and special methods of interpretation inherent in integration justice are singled out. The dynamics of changes in the approaches to the interpretation of legal norms in the decisions of the Court of Justice of the EU after the signing of the Lisbon Treaty is described. Scientific approaches to defining the concept of interpretation of legal norms contained in domestic sources are analyzed. Foreign sources on the methods of interpretation of the law by the Court of Justice of the EU have been studied. The article analyzes several European publications written at different times before the signing of the Lisbon Treaty and established, which primarily draws attention to authors who have subjected the theological method of interpretation, and very few sources that influence the justification of methods or principles of their application by the Court. It can be concluded that the tendency of European scholars to emphasize the importance of the theological method of interpretation was related to their views on the constitutional nature of the Treaties

and legal considerations about the need to adopt the EU Constitution. Such conclusions correlate with the limited jurisdiction of the Court of Justice, as before the signing of the Lisbon Treaty not all provisions of secondary legislation were interpretable (in particular, visas, asylum, immigration and other policies related to the movement of persons). on the constitutionality of the Treaties, although their form and content have become even more similar to constitutional acts, without losing a clear functional statement of provisions. Since then, the case law of the Court of Justice has been characterized by a variety of methods of interpretation, and European doctrine by publications that have re-substantiated the system of methods and paid more attention to their detailed analysis, making each of these methods autonomous and collectively interchangeable.

Keywords: methods of interpretation; EU Court; theological method of interpretation; norm of EU law; subject of interpretation.

Рекомендоване цитування: Камінська І. В. Доктрина методів тлумачення норм права, сформована у практиці Суду ЄС. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 51–64. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.154.238535>.

Suggested Citation: Kaminska, I.V. (2021). Doktryna metodiv tлумachennia norm prava, sformovana v praktytsi Sudu EU [Doctrine of methods of interpretation of legal norms formed in the case law of the Court of Justice]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 154, 51–64*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.154.238535> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 09.08.2021 р.